

BÍRÓ FERENC

**A KÖRÖSLADÁNYI BELTERÜLETI HELYNEVEK
MEGKÜLÖNBÖZTETŐ ELEMEI
(1851–1990)**

ABSTRACT: The paper examines the complementary parts of the toponyms in a Hungarian village from 1851 to 1990. The 168 toponyms are divided into five groups according to their semantic contents, i. e. categories originated from proper names, geographical names, common nouns, adjectives and names with uncertain origin. Each of them are divided into more sub-groups. Percental data show their proportion in the corpus. The elaboration is suitable for comparison with the toponyms of other Hungarian villages.

A XX. sz. utolsó negyedében a magyar névtanosok körében megnőtt az érdeklődés a települések belterületeinek a nevei, különösen az utcanevek iránt (is), igen sok esetben kerültek az efféle nevek a vizsgálatok középpontjába, így kiemelkedően magas azoknak a munkáknak a száma, amelyek egy-egy település utcaneveit gyűjtik össze és elemzik (BENCZÉNÉ NAGY ESZTER–FÜLÖP ISTVÁN–MARKÓ IMRE LEHEL 1977; CZEGLÉDI IMRE 1981; FÜLÖP LÁSZLÓ 1981; HAJDÚ MIHÁLY 1975, 1980, 1983; HLAVACSKA EDIT 1989; LAKATOS ERIKA 1989; PÉTER LÁSZLÓ 1974; URBÁN TERÉZ 1978 stb.). Körösladány belterületi neveinek a rendszerét vizsgáló dolgozatom ehhez a sorozathoz kapcsolódik.

A címben jelzett téma értelmezéséhez két megjegyzést kell tennem: 1. E helyen nem vizsgálom meg Körösladány összes belterületi nevét, hanem csak a falurészek, utcák, terek, zugok stb. neveit. 2. E helyneveket sem elemzem a névtudomány minden lehetséges szempontja szerint, és nem mutatom be a több tagból álló névrészek mindegyikét, csak az előtagokat, vagyis a bővítményi részeket (HOFFMANN ISTVÁN 1993, 43–54.), hagyó-

mányos terminológiával a megkülönböztető elemeket (KÁZMÉR MIKLÓS 1975, 59–71). Ezeket tehát kizárólagosan a névalkotó nyelvi eszközök szó-faji és jelentéstani oldaláról tekintem át.

Az utcanevek előtagjának jelentéstani vizsgálatát HAJDÚ MIHÁLY tanulmányait követve végzem el (HAJDÚ MIHÁLY 1975; 1983). Az ő rendszerét alkalmazom egy nagyközségre. (Nem vizsgálom és nem számítom külön a hivatalos nevekből alakult népieket, pl. a *Batthyány út* névváltozatot.)

Az utca-, térnevek előtagjainak a következő jelentésköreit különböztetem meg (az egyes csoportok, alcsoportok megnevezése mellett közlöm a névalkotó tagok számát, az egész típuson belüli megterheltségét):

A típus összes neveinek a száma 168.

Személynévi eredetűek	75	44,64 %
<i>Magyar személyek</i> nevei	69	41,07 %
<i>Történelmi alakok</i>	54	32,14 %
Honfoglalás, Árpád-kor vezérei, királyai	4	2,38 %
Hunyadiak, török ellenes harcok hősei	3	1,78 %
Korai parasztmozgalmak vezetője	2	1,19 %
Kuruc mozgalmak vezérei	2	1,19 %
Reformkor–szab.harc politikusai, résztvevői	16	9,52 %
A XIX. sz. második felének politikusai	10	5,95 %
A XX. sz. kommunista és munkásmozg. alakjai	8	4,76 %
Helytörténeti jelentőségű személyek	9	5,35 %
<i>Művészek</i>	9	5,35 %
Költők-írók	9	5,35 %
<i>Meghatározhatatlan</i>	6	3,57 %
<i>Nem magyar személyek</i>	6	3,57 %
Oroszok	5	2,97 %
Olasz	1	0,59 %
Földrajzi névi eredetűek	27	16,07 %
Helységnév	3	1,78 %
Falurész-, dűlőnév	19	11,30 %
Víznév	2	1,19 %
Földrajzi köznév	3	1,78 %
Köznévi eredetű lexémák	50	29,76 %
<i>Az emberek egymás közti viszonyára utaló szavak</i>	19	11,30 %
Emberi-társadalmi kapcsolatot jelentők	2	1,19 %
Államigazgatási szó	2	1,22 %
Munkásmozgalmi szó	3	1,78 %
Népnév	4	2,38 %
Foglalkozásra, tisztségre utalók	3	1,78 %
A hadiélettel, katonasággal kapcsolatosak	5	2,97 %

<i>Emberi tevékenységre utalók</i>	2	1,19 %
<i>Ipar, kereskedelem szavai</i>	2	1,19 %
<i>Emberi létesítmények, épületek nevei</i>	19	11,30 %
<i>Tárgyak, technikai eszközök neve</i>	1	0,59 %
<i>A természet világának szavai</i>	9	5,35 %
<i>Növényvilág</i>	3	1,78 %
<i>Állatvilág</i>	1	0,59 %
<i>Talajfelszín</i>	3	1,78 %
<i>Egyéb természeti jelenség</i>	2	1,19 %
Melléknévi eredetű lexémák		
<i>Az utca, tér stb. milyenségére utalók</i>	12	7,14 %
Bizonytalan eredetű	1	0,59 %
Megkülönböztetőelem-hiányos	3	1,78 %

A jelentéskörök áttekintése után nézzük meg az egyes nevek hovatarozását, az alcsoportok megterhelését.

1. Körösladányban is legelterjedtebbek a *személynevekből* alakult utcanevek. Különösen szívesen állítottak emléket a magyar történelem jeles alakjainak.

A honfoglalás kora, az Árpád-kor kiemelkedő személyiségeiről: *Árpád tér, Árpád utca, Árpád zug, Szent István tér.*

A Hunyadiak korából, a török ellenes harcokból valók: *Hunyadi utca, Kinizsi utca, Zrínyi utca.*

A parasztmozgalmakra egy személy nevével emlékeznek: *Dózsa György tér, Dózsa György utca.*

A kuruc mozgalmakra szintén: *Rákóczi tér, Rákóczi utca.*

A legkedveltebbek a reformkor és a szabadságharc hőseinek nevei: *Batthyány Lajos utca, Bem tábornok utca, Damjanich utca, Dessewffy utca, Eötvös utca, Irányi Dániel utca, Kiss Ernő utca, Kossuth Lajos tér, Kossuth Lajos utca, Lenkei tér, Lenkei utca, Nagy-Sándor utca, Perczel utca, Széchenyi utca, Táncsics Mihály utca, Vécsey utca.*

A XIX. század második felének politikusairól, a Habsburg-ház tagjairól kapta a nevét a: *Baross Gábor utca, Deák Ferenc tér, Deák Ferenc utca, Erzsébet liget, Erzsébet tér, Erzsébet utca, Ferenc József tér, Ferenc József utca, Rudolf tér, Rudolf utca.*

A XX. századi kommunista és munkásmozgalmi alakjairól, politikai vezetőkről elsősorban csak az újabb településrészekben adtak nevet, ezek egytől egyig rövid életűek voltak: *Kilián György utca, Kun Béla utca, Mező Imre utca, Rákosi Mátyás út, Rákositelep, Rózsa Ferenc utca, Ságvári utca, Sallai Imre utca.*

A helytörténeti jelentőségű személyekről elnevezett belterületi részek nevei között szerepeltetem azokat a népi neveket is, amelyeket csak a faluközösség számára fontos, ismert személyekről alkottak meg: *Bacsó utca,*

Csikós tér, Kardos Károly utca, Makra lejáró, Nadányi utca, Tüköry Lajos utca, Uferbach-féle utca, Wenckheim utca.

A művészek közül csupán az írók, költők neveit használták fel, eléggé kis számban: *Ady Endre utca, Arany János tér, Arany János utca, Jókai utca, Kazinczy utca, Kölcsey utca, Petőfi park, Petőfi tér, Vörösmarty utca.*

Nehezen dönthető el, kétséges, hogy az előző kategóriák közül melyikbe tartozhatnak a következők: *Bethlen tér, Bethlen utca, Kiss utca, Nagy Márton tér, Nagy Márton utca, Simai utca.*

Nem magyar személyről öt belterületi hely kapott (rövid életű) nevet. XX. századi ismert orosz kommunista politikusról, katonáról: *Lenin utca, Malenkov út, Molotov utca, Sztálin utca, Vorosilov út.*

Az olasz szabadságharc hős parancsnokáról: *Garibaldi tér.* A legutolsót kivéve az idegen személyeknek semmiféle kapcsolatuk nem volt a községgel, csak a kommunista vezetők túlbuzgalmának köszönhetően viselték ideiglenesen és hivatalosan az utcák a nevüket. Garibaldi neve azért elfogadhatóbb, mivel a község szülöttén, az olasz szabadságharc ezredesén, Tüköry Lajoson keresztül közvetetten kapcsolatba hozható a helységgel.

2. A bemutatott számadatokból is látható, hogy a magyar földrajzi nevek az újabb helynévadás kedvelt névalkotó eszközei voltak a körösladányiak között is. „A helynevek utcanévként való használata három okra megy vissza. Az első kettőbe természetes nevek tartoznak: vagy a névben jelzett helyre vezet az utca, vagy pedig mellette halad el, esetleg benne fekszik. Van azonban emlékállítási célú helynévi utcanév is” (HAJDÚ MIHÁLY 1983, 48). Az utolsó típusra Körösladány nevei között nem találtam példát.

Helységnév szerepel megkülönböztető elemként: *Dévaványai utca, Gyomai utca, Ványai utca.*

Falurész-, dűlőnév stb. található előtagként a következő nevekben: *Bozsódi tized, Bozsódi utca, Fási tized, Fási utca, Fásivég, Kertalja utca, Libádi köz, Libádi sor, Libádi utca, Libádi zug, Makra lejáró utca, Oncsatelep, Paptavai utca, Régi gátsor utca, Sárga-házzal szemben lévő utca, Temetői dűlőút, Temető-nyomási dűlőút, Tenkérparti-Újtelep, Vásártéri út.*

Víznevi előtagú a *Csurgó utca* és a *Körös utca.*

Az előzőekhez hasonló szerepben földrajzi köznévi előfordulhat előtagként: *Folyó utca, Mocsár utca, Zug utca.*

3. Nagyszámú, és mint a táblázatból kitűnik, sokféle fogalmi tartalmú köznévi vált belterületi nevek megkülönböztető elemévé.

Az ember személyével, társadalmával, közösségével elvont kapcsolatban lévő köznevek is igen különböző jelentéskörűek.

Emberi-társadalmi kapcsolatra utal a *Béke utca, Emlék tér.*

Államigazgatási szavakból formáltak az *Alkotmány utca* és a *Köztársaság utca* neveket.

A munkásmozgalmi szókincsből származó előtagot tartalmaz a *Május 1. utca, Vörös hajnal utca, Vörös október utca.*

Egy népcsoport nevét használták fel a *Cigány sor*, *Cigánytelep*, *Cigányváros*, *Cigány zug* nevekben.

Foglalkozásra, tisztségre csak kihalt nevek utalnak: *Kertész utca*, *Nagyobb-leány-tanítói utca*, *Uri utca*.

A hadiélettel, a katonasággal kapcsolatosak: *Április 4. utca*, *Honvéd utca*, *Honvéd zug*, *Hősök tere*, *Vörös Hadsereg útja*.

Az ember ipari, kereskedelmi tevékenységére utaló nevek természetes névadással keletkeztek: *Piac tér*, *Vásár tér*.

A belterületi népi nevek előtagjai között gyakoriak az emberi alkotásokról, létesítményekről alkotottak, a közlekedést szolgáló tájrészek nevei. A névanyagnak igen értékes részét képezik: *Indóházi út*, *Iskola utcája*, *Járdás út*, *Jegyzői-lak utca*, *Kápolna utca*, *Kastély utcája*, *Katolikus templom utcája*, *Kocsma utcája*, *Körösladányi indóházi köút*, *Kövesút utcája*, *Malom utca*, *Nagy híd utca*, *Patika utca*, *Rektori-közszégházi utca*, *Tanya sor*, *Temetői út*, *Templom utca*, *Vasútállomás utcája*, *Vasút utca*.

Tárgyak, technikai eszközök közül csak egy szerepel, az is kihalt névben: *Csoroszlya zug*.

Az embert körülvevő természetből a növénynevek kedveltebbek: *Akácfa utca*, *Epres zug*, *Virág utca*; állatnevet csak egy névben találunk: *Liba zug*.

A talajfelszín jellegére utalnak: *Földes utca*, *Sárállási utca*, *Sáros utca*.

Egyéb természeti jelenség neve található a *Hajnal utca*, *égtájé az Észak utca* nevekben.

4. Régebben kedveltebb volt az utca milyenségének az elsősorban melléknévi előtaggal való megnevezése: *Csonka utca*, *Fő tér*, *Fő utca*, *Hosszú utca*, *Keskeny utca*, *Középső tized*, *Közép utca*, *Régi Piac tér*, *Rövid utca*, *Tükör utca*, *Újtelep*, *Újjülés*.

5. A forrásokból nem lehet eldönteni, hogy személynévi vagy földrajzi névi eredetű-e a *Gyulai utca* előtagja.

6. Végül a megkülönböztető elem nélküli típusra is találhatók példák: *Liget*, *Sikátor*, *Zug*.

Összefoglalásként megállapíthatom, hogy Körösladány élő és történeti utca- és falurészneveinek jelentéstani struktúrája kedvezőbb képet mutat, mint Magyarország más kisebb településeinek utcanévrendszere (vö. HAJDÚ MIHÁLY 1983, 32–49). Arányait tekintve kisebb a személynévi (44,64 %), több a földrajzi névi eredetű (16,07 %), jelentős az emberrel kapcsolatban lévő nevek (11,30 %) és az emberi létesítményekről adott nevek aránya (11,30 %).

Megfigyelhető a névbokrosítás tudatos alkalmazása Körösladányban is. A homogén névbokrosítás példái: *Arany János* (tér, utca); *Árpád* (tér, utca, zug); *Bethlen* (tér, utca); *Deák Ferenc* (tér, utca); *Dózsa György* (tér, utca); *Erzsébet* (liget, tér, utca); *Ferenc József* (tér, utca); *Kossuth Lajos*

(tér, utca): *Lenkei* (tér, utca); *Libádi* (köz, sor, utca); *Petőfi* (park, tér); *Rákóczi* (tér, utca); *Rudolf* (tér, utca).

A heterogén névbokrosítás hasonlóan gyakori Körösladány utcaneveiben is. Az ide sorolható neveket elsősorban a XIX. század végén, majd a XX. század második felében adták az utcáknak. Az előzőekben sorra vett jelentéstani csoportokból a következőket kell feltétlenül itt említenem: *Hunyadi utca*, *Kinizsi utca*, *Zrínyi utca*; a község leghosszabb utcáját – a *Batthyány utcát* – keresztező vagy hozzá közeli utcáknak jórészt a reformkor és a szabadságharc hőseiről adtak nevet: *Bem tábornok utca*, *Damjanich utca*, *Dessewffy utca*, *Eötvös utca*, *Kiss Ernő utca*, *Lenkei tér*, *Lenkei utca*, *Nagy Sándor utca*, *Perczel utca*, *Széchenyi utca*, *Vécsey utca*; *Ferenc József tér és utca*, *Rudolf tér és utca*; Újladányban *Kun Béla utca*, *Mező Imre utca*, *Sallai Imre utca*; az Oncsán *Kilián György utca*, *Rózsa Ferenc utca*.

Elmondhatom, hogy a névbokrosítás mindkét formája jól szolgálja Körösladányban a tájékozódás megkönnyítését.

IRODALOM

- BENCZÉNÉ NAGY ESZTER–FÜLÖP ISTVÁN–MARKÓ IMRE LEHEL: Zalaegerszeg utcanevei. Zalaegerszeg, 1977.
- CZEGLÉDI IMRE [1981], Békéscsaba utcanevei. Békéscsaba, 1981.
- FÜLÖP LÁSZLÓ [1981], Kaposvár utcaneveinek névtani vizsgálata. Bp., 1981.
- HAJDÚ MIHÁLY [1975], Budapest utcaneveinek névtani vizsgálata. NytudÉrt. 87. sz. Bp., 1975.
- HAJDÚ MIHÁLY [1980], Orosháza utcanevei. NÉ. 3 (1980): 22–34.
- HAJDÚ MIHÁLY [1983], Kisebb településeink utcaneveiről. NÉ. 8 (1983): 32–49.
- HLAVACSKA EDIT [1989], Salgótarján utcanevei. Salgótarján, 1989.
- HOFFMANN ISTVÁN [1993], Helynevek nyelvi elemzése. Debrecen, 1993.
- KÁZMÉR MIKLÓS [1957], Alsó-Szigetköz földrajzi nevei. MNyTK. 35. sz. 1957.
- LAKATOS ERIKA [1989], Tata utcanevei. Magyar Névtani Dolgozatok, 83. sz. Bp., 1989.
- PÉTER LÁSZLÓ [1974], Szeged utcanevei. Szeged, 1974.
- URBÁN TERÉZ [1978], Nyíregyháza utcanevei. Magyar Névtani Dolgozatok 8. sz. Bp., 1978.